

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПЕРСОНАЛ

УДК 378.09:339.9.012.24

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оксана Кричківська

У статті досліджено та узагальнено основні підходи до визначення структури міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності. На основі функціонального підходу виокремлено компонентний склад (рефлексивна; мотиваційно-ціннісна; когнітивно-пізнавальна; культурно-поведінкова; функціонально-прагматична; особистісно-розвивальна) та уточнено зміст міжкультурної комунікативної компетентності студентів-міжнародників.

Ключові слова: формування, компонента, міжкультурна комунікативна компетентність, фахівці зовнішньоекономічної діяльності, досвід міжкультурної взаємодії, структура.

Проблема міжкультурної взаємодії стає особливо актуальною для вітчизняної науки у зв'язку із сучасними складними процесами які нині відбуваються у глобалізованому світі. У контексті цих процесів особливого значення набуває проблема взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних культур. Особливі вимоги до володіння міжкультурною комунікативною компетентністю сьогодення висуває до фахівців, які працюють у сфері міжнародних зв'язків. Питання підготовки студентів вищих навчальних закладів у руслі компетентнісного підходу є предметом дослідження багатьох науковців. Серед зарубіжних учених варто назвати Р. Боятциса, В. Ландшеєр, Д. МакКлелланда, А. Мейхью, Дж. Равена, Р. Хайгерті, Е. Шорт, Лайл Спенсер і Сайн Спенсер та ін. Ця проблема перебуває у колі уваги російських (В. Байденко, О. Бермус, В. Болотов, Е. Зеєр, І. Зимня, В. Краєвський, В. Серіков, І. Фрумін, А. Хуторський та ін.) й українських учених (Н. Бібік, П. Бачинський, І. Гудзик, О. Пометун, С. Калашнікова Я. Кодлюк, В. Луговий, О. Овчарук, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Слюсаренко, Т. Смагіна, М. Степко, І. Драч, Ж. Таланова, Г. Терещук та ін.).

Аналіз психологічної і педагогічної літератури свідчить, що проблема визначення структури міжкультурної комунікативної компетентності є все ще актуальною, оскільки невирішеними залишилися питання вибору та обґрунтування складових міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності у вищих навчальних закладах економічного профілю.

Мета статті – на основі функціонального підходу визначити структуру та зміст складових міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності.

У наш час існують різні варіанти і підходи до визначення структури міжкультурної комунікативної компетентності (далі – МКК). Так, наприклад, при розробці структури МКК Т. Симоненко, І. Гудзик, А. Хуторський та ін. опираються на компетенції як складові компетентності. Інші вчені, серед яких Г. Єлізарова та ін., ототожнюють компетентності та компетенції. У свою чергу, О. Леонтович у структурі міжкультурної компетентності виділяє три складові: мовну, комунікативну і культурну. По-своєму унікальною є спроба С. Rosado розглянути МКК як когнітивну, афективну й оперативну здатність до адаптації внутрішньої системи людини в усіх контекстах міжкультурної комунікації [8]. Ще один спосіб визначення компонентного складу структури МКК, яким скористався М. Головань, випливає із аналізу функцій МКК особистості. Адже відомо, що компетентність фахівця відіграє у суспільстві надзвичайно важливу роль. До сфери діяльності управлінських кадрів і менеджерів зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) зокрема, наприклад, належать такі функції: адміністративна, стратегічна, експертно-консультативна, представницька, виховна, психотерапевтична, комунікативно-регулювальна та інноваційна функції [7]. Згідно з висновком М. Голованя компетентність у зовнішньоекономічній діяльності виконує мотиваційно-спонукальну, гностичну, емоційно-вольову, діяльнісну, ціннісно-рефлексивну, комунікативну функції.

Систематизація функцій, здійснена українськими вченими, є переконливою. Однак текстовий аналіз і узагальнення комунікативних дискурсів у сфері ЗЕД дали можливість розширити їх діапазон і згрупувати функції МКК у сфері ЗЕД у шість підгруп, виділивши функцію накопичення і обміну досвідом; спонукальну; функцію здійснення управлінського впливу; нормотворчу функцію; діагностично-проективну; функцію забезпечення дієздатності особистості у міжкультурному середовищі. Зосередимося на змістовій частині і опишемо, як саме проявляється кожна функція зокрема.

1. *Функція накопичення і обміну досвідом.* Компетентність ще більше активізує пізнавальну, інтелектуальну, соціальну активність та розвиток особистості, що виявляється в інтересі у засвоєнні та накопиченні знань, умінь, навичок і досвіду. Розширення кругозору, ерудиції, освіченості, у свою чергу, спрямовані на зміну статусу, ускладнення функцій професійної діяльності, на перспективи і трансформацію, а також виступають основою для досягнення самоствердження. Спостерігається, що успіхи та визнання у сфері професійної і соціальнокультурної діяльності детермінують динамічну позитивну зміну особистісних якостей.

2. *Спонукальна функція.* МКК мотивує подальше навчання/учіння, виступає запорукою комунікативного розвитку і набуття зрілості думок, цінностей, спрямованості особистості, яка прагне самоствердитися у власній ніші ЗЕД, реалізувати свій потенціал, проявити свої здібності, поважати себе,

досягати успіхів, набути авторитету у своїх колег у межах професійного середовища (інокультурного в тому числі). Компетентність «заважає» людині стояти осторонь від прогресу і, навпаки, виступає рушійною силою позитивних змін, мобільності та інноваційності.

3. *Функція здійснення управлінського впливу.* Виходячи із основних функцій, які виконуватиме у суспільстві майбутній менеджер ЗЕД (організаційну, мотиваційну, контролю, планування, прогнозування та ін.), переконуємося у тому, що жодна з них не обходиться без комунікації, а конкретніше, – без інтерактивності і взаємодії. Компетентна людина легко досягає позитивного ефекту: вона спрямовує свої мовні/мовленнєві дискурси на конкретного слухача, вміло доводить потрібний зміст, вуаює негативне, шукає шляхів порозуміння і таким чином позитивно впливає на слухача (змінює його висновки, уподобання, установки, тобто мислення і поведінку).

4. *Нормотворча функція.* Культурно-специфічна орієнтаційна система складається із певних культурних стандартів: норм, оцінок, ціннісних орієнтацій, правил і т. ін., яким слідують і які поділяють члени певної культури. Нормотворча функція проявляється через доведення культурних стандартів і тим самим налагодження соціальних і культурних зв'язків, конструктивну взаємодію всередині груп і здатність трансформувати їх у дієздатні команди (професійні у тому числі). Сприйняття і розуміння стандартів веде до швидкої адаптації і стресостійкості, впливає на орієнтацію в інокультурному середовищі. Завдяки вільному володінню іноземною мовою/мовленням, акультурації та акцепції культурних відмінностей здійснюється свідомий вибір поведінкових моделей/інтерактивних стратегій.

5. *Діагностично-проективна функція.* Діагностично-проективна функція МКК відповідає за встановлення реального стану і регуляцію взаємовідносин в умовах професійного середовища у рамках групи/команди/організації у межах інокультурного соціуму. Міжкультурне спілкування – це не лише позитивні за змістом і формою моделі поведінки, але й такі, що викликають негативні реакції: йдеться про непорозуміння, суперечки, конфлікти різного рівня, які виникають найчастіше через порушення зворотного зв'язку, завелику дистанцію між керівником і підлеглим, культурні відмінності, помилки у писемному/усному мовленні. Усі вони піддаються корекції через суб'єкт-суб'єктні обговорення, погоджувальні ряди чи комітети з професійної етики в організації.

6. *Функція забезпечення дієздатності особистості у міжкультурному середовищі.* В основі функції – комунікативний процес і мовна/мовленнєва поведінка як особливий вид діяльності людини, що реалізується в міжособистісних контактах у полікультурному просторі. У першу чергу йдеться про

способи отримання, накопичення, обробки і поширення інформації, а також про ефективні методи її презентації. Діяльніший вектор цієї функції підкреслює також дієздатність і готовність особистості до виконання своїх прагматичних функціональних обов'язків у сфері ЗЕД. Це стосується усієї сфери вербального, невербального, паравербального іншомовного спілкування, яке сприймається насамперед у формі діалогу або полілогу. Функція забезпечення дієздатності є системотворчою, оскільки компетентність проявляється через здатність проектувати свою власну комунікацію, для того щоб її продукт/результат вирізнявся якістю і результативністю, та уміння розв'язувати проблеми (поза функціями у певній предметній галузі).

Таблиця 1

Взаємозв'язок функцій компетентності та компонентів МКК

<i>Функції міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців ЗЕД</i>	<i>Компоненти структури МКК майбутніх фахівців ЗЕД</i>
1. Спонукальна функція	1. Мотиваційно-ціннісна компонента
2. Функція здійснення управлінського впливу	2. Функціонально-прагматична компонента
3. Функція накопичення і обміну досвідом	3. Когнітивно-пізнавальна компонента
4. Нормотворча функція	4. Культурно-поведінкова компонента
5. Діагностично-корективна функція	5. Рефлексивна компонента
6. Функція забезпечення дієздатності особистості у міжкультурному середовищі	6. Особистісно-розвивальна компонента

Ступінь вираженості сформованості компетентності внутрішньо обумовлений її структурою. Як видно з поданої таблиці 1, компетентність служить потужним стимулом/мотивом розвитку особистості, а мотиваційно-ціннісна компонента структури МКК – спонукою до позитивних змін, мобільності потреб та досягнення успіхів.

З іншого боку, компетентність, притаманна управлінцям сфери ЗЕД, проявляється через здійснення прямого/непрямого впливу на комунікантів завдяки заслуженому авторитету, а функціонально-прагматична компонента структури МКК якраз відповідає за спрямування комунікації (чи комунікативного дискурсу) на цільову аудиторію/групу/окремих комунікантів з певною метою. Якщо нормотворчою функцією передбачається доведення культурних стандартів, норм і правил для оптимального налагодження зв'язків, то культурно-поведінкова дає культурні орієнтири комунікантам для оцінки власної моделі поведінки у певних обставинах міжкультурного середовища.

Діагностично-корективна функція компетентності нагадує рефлексію в усіх її можливих видах, а найголовніше – демонструє готовність до здійснення критичної оцінки реального стану речей і т. п. заради внесення змін і корекції. І нарешті, спільні риси функції забезпечення дієздатності та особистісно-розвивальної компоненти: обидві стосуються особистості, її розвитку та дієздатності в міжкультурному середовищі, обидві вказують на те, що єдиним шляхом до прогресу є учіння і соціалізація, а також на те, що оцінити свій рівень можна лише за допомогою зіставлення з іншими, у тому числі з представниками інших культур.

Серед спроб усебічного теоретичного аналізу сутності та механізмів формування МКК, що з'явилися у вітчизняній науці в останні роки, слід урахувати висновки з дисертаційного дослідження А. Садохіна. Науковець розглядає цей феномен у зв'язку з процесом міжкультурної комунікації, у яку вступають індивіди – носії різних культур. Кожен з них виступає в цьому процесі і як окремих індивід, і як член певної соціокультурної групи, і як представник певної культурної спільноти, і як представник усього людства. У свідомості такої людини, на думку автора, одночасно присутні індивідуальні, соціально-групові, національні й універсальні знання. Ця ідея знайшла своє відображення у нашій спробі поєднати функції компетентності зі структурними компонентами МКК, що покладено в основу моделювання процесу формування міжкультурної комунікативної компетентності.

Щодо змісту мотиваційно-ціннісної компоненти структури МКК, то вона розглядається через повагу до культурних цінностей, характерних для інокультурного середовища, сприйняття міжкультурних відмінностей; ставлення до інновацій; вміння керувати емоціями та справлятися із негативними станами при різких змінах звичного порядку; розуміння важливості того, чому вміння, навички і досвід міжкультурної комунікації є надважливими для майбутнього фахівця ЗЕД. Важливого значення тут набуває акцепція ключових цінностей та відмінностей, характерних для різних інокультур, відкритість до змін, свідоме ставлення до необхідності досягнення високого рівня МКК.

Для функціонально-прагматичної компоненти найбільш характерним є поєднання функцій менеджера ЗЕД стосовно здійснення управлінського впливу через міжкультурну комунікацію. Пріоритетною установкою для комунікантів у межах функціонально-прагматичної компоненти стала необхідність розширити професійні функціональні можливості і досягти готовності до міжкультурної комунікації у складних і непередбачуваних умовах; розвинути стійкість до негативних впливів; сформувані вміння налагоджувати зворотний зв'язок у групі, а також досягти ефекту спільного зусилля через виконання паритетних ролей, взаємозаміну і взаємодоповнення у конкурентному міжкультурному середовищі.

Зміст когнітивно-пізнавальної компоненти структури МКК розкриває сформованість вміння реагувати на мовні/мовленнєві стимули та розуміти зміст отриманої інформації, володіння достатнім запасом лексичних одиниць, що належать до дискурсу майбутньої фахової діяльності. У процесі формування МКК проявляються досить розвинені вміння спілкуватися із носіями мови,

дійти до порозуміння, незважаючи на особливості і труднощі, пов'язані із розгадкою мовних кодів, а також готовність до компромісу. Важливе значення для МКК у межах когнітивно-пізнавальної компоненти є здатність до конструктивної аргументованої дискусії в рамках співпраці та накопичення віртуального досвіду комунікативної взаємодії у міжкультурній групі/команді.

Культурно-поведінкова компонента структури МКК – одна із найважливіших. Основні акценти ставляться на умінні коректно будувати та вживати мовні конструкції, враховуючи *dos and don'ts*, та поводитися в часових і просторових межах міжкультурного середовища згідно з прийнятими правилами. Уточнимо також, що моделювати свою мовленнєву поведінку потрібно відповідно до нових умов і ситуацій, не порушуючи етичні норми, прийнятні у міжкультурному середовищі.

Особистісно-розвивальна компонента структури МКК відображає позитивний вплив міжкультурної комунікації через розширення адаптивних можливостей, розвиток особистісних якостей (відповідальність, неупередженість, організованість, рішучість), а також реальну активізацію особистісного потенціалу у міжкультурному середовищі шляхом покращення взаємовідносин у форматі «керівник-підлеглий», «підлеглий-керівник». У роботі групи/команди в міжкультурному середовищі формується така якість, як стресостійкість; проявляється вміння долати перешкоди і знаходити компроміси за допомогою аргументів, з'являється відчуття особистої значущості, що є прямим наслідком позитивного впливу міжкультурної комунікації на розвиток особистості.

Рефлексивна компонента структури МКК «відповідає» за активізацію самооцінки учасників, фіксацію їхніх особистісних досягнень та успіхів у процесі міжкультурної взаємодії, а також покращення значень показників локусу контролю. Локус контролю у процесі формування МКК все більше трансформується у внутрішній. Навички моніторингу і корекції самооцінки особистих досягнень у сфері комунікативної діяльності у міжкультурному просторі допомагають досягти конкурентоспроможності у проектній роботі, у роботі Т-груп та ін.

На основі функціонального підходу до визначення структури міжкультурної комунікативної компетентності (МКК) розширено, виокремлено та представлено її компоненти (мотиваційно-ціннісна; когнітивно-пізнавальна; функціонально-прагматична; культурно-поведінкова; особистісно-розвивальна; рефлексивна), співвіднесені з функціями майбутнього фахівця зовнішньо-економічної діяльності (ЗЕД). Однак процес формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів-міжнародників як феномен потребує подальшого вивчення з метою глибшого розкриття його сутності, оптимальних можливостей моделювання, визначення етапів та умов реалізації.

Список використаних джерел:

1. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.
2. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб.: Каро, 2005. – 352 с.
3. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Г. В. Елизарова. – СПб., 2001. – 38 с.
4. Леонтович О. А. Россия и США: введение в межкультурную коммуникацию: учебное пособие / О. А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2003. – 399 с.
5. Леонтович, О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения / О.А. Леонтович. – М.: Гнозис, 2005. – 351 с.
6. Садохин А. П. Межкультурная компетентность: сущность и механизмы формирования: автореф. дисс. на соиск. ученой степени д-ра культурологии: 24.00.01 / Александр Петрович Садохин. – М., 2008. – 40 с.
7. Сучасні гуманітарні підходи в теорії і практиці виховання: Сб. наук. статей / Укл. і відп. ред. Д. В. Григор'єв, ред. Є. І. Соколова. – Перм, 2001. – 201 с.
8. Caleb Rosado. Restructuring Education for the 21-st century / Rosado Caleb. Dep. of urban studies. – Eastern University Philadelphia, 1996.

References:

1. Golovan', M. (2008) Kompetencija i kompetentnist': dosvid teorii', teorija dosvidu, Vyshha osvita Ukrai'ny, (3), pp. 23–30.
2. Elizarova, G. (2005) Kul'tura i obuchenie inostrannym jazikam, SPB: Karo.
3. Elizarova, G. (2001) Formirovanie mezhkul'turnoj kompetencii studentov v processe obuchenija inojazychnomu obshheniju: avtoref. diss. ... d-ra ped. nauk: 13.00.02 / G. V. Elizarova. – SPb., 2001. – 38 s.
4. Leontovych, O. (2016). Rossija i USA: vvedenie v mezhkul'turnuju kommunikaciju. Volgograd: Peremena, 399 p.
5. Leontovych, O. (2005). Russkije y amerykanci: paradoksy mezhkul'turnogo obshhenija. Moscow: Gnozis.
6. Sadohyn, A. (2016). Mezhkul'turnaja kompetentnost': sushhnost' y mehanizmy formirovanija: avtoref. dyss.. doctor kul'turology: 24.00.01. Moscow University.
7. Suchasni humanitarni pidhody v teorii' i praktyci vyhovannja. (2001). Perm.
8. Rosado, C. (1996). Restructuring Education for the 21-st century. Eastern University Philadelphia.